

ЛИРИКАТА НА ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ

Правдивото чувство на поета може да се изяви непосредствено и стихийно, да обاغри всяка дума, да зазвучи във всяка рима, да се прелее във всяка тръпка на ритъма. То може да бъде бурно или интимно, да увлича или да трогва, да кара читателя да се вълнува.

Има поети обаче, при които чувствата винаги се явяват свързани със зъдълбочена и обобщаваща мисъл. От това те не изгубват силата си, но стават по-трайни, по-изяснени и по-целенасочени. Овладеяни от волята на поета, чувствата не излизат на повърхността на фразата, не притежават ефектната, но твърде мимолетна красота на настроението, а увличащата, макар и не бурна сила на сдържаното вълнение.

При първото, при второто четене стиховете на такива поети не увличат, не мамят окоето със своя блясък. Но когато читателят навлезе в тяхната атмосфера, неговото ухо дозема някаква скрита мелодичност. Зад строгата мъдрост на фразата започва да се чувствува топлото дишание на вътрешен пламък. И тогава вече стиховете, оцветени от това дълбоко прикрито огнище на чувствата, добиват своя блясък, своите багри и своята красота.

Това е също поезия, но поезия драматична, мъдра, с трайни вълнения.

Към тези мисли навеждат стиховете на Георги Джагаров.

В дните на своята ранна младост, когато човек мечтае за любов, за щастие и красота, поетът е трябвало да води тежка нелегална борба и да прекара много от най-хубавите си дни зад железните решетки на фашистките затвори. Дълго е носил той в себе си спомена за тези дни. Дълго е прикътвал, грижовно и нежно, своите чувства и мисли от тежките часове на борбата. Постепенно, бавно те са на зрявали в него, търсели са своята форма, за да се излеят след повече от десет години в така своеобразните и интересни стихове от първата стихосбирка на поета.

И затова — и туй е много естествено — чувството се е углѣбило, изгубило е своята първична стихийност, просмукало се е с мисъл и воля, станало е сурово и рязко. Затова то е подирило своеобразна и

интересна форма, която много често отговаря на неговата сурова мъжественост. Стиховете на младия поет са стихове за борба, за героизъм, за саможертва. По своя характер те са лични изповеди, но са написани дълго след отшумяването на бурята, преляла се в очакваната победа. Останала е обаче същата воля, която движеше борците, същата политическа яснота и същата окрилена партийност. И затова именно основните тонове в стиховете на Георги Джагаров са мъжествеността и непоколебимата решителност. Поезията му в същността си е поезия на един боец, на един млад човек, част от младостта на когото е преминала в битки, борби и победи.

Ето защо външният патос е заменен с по-трайни душевни вълнения. Ето защо лиризмът не звучи сантиментално, а сякаш извира от дълбините на душата. Припомнете си стихотворението „След разпита“. Класическият образ на затворника, устремен като орел към свободата, тук е предаден по нов, оригинален начин и същевременно сбито и внушително:

Протегнеш ръце — напипваш стени,
изправиш глава — таван.

А има широки, широки поля,
дълбоки реки,

планинско ехо,

небе

и плясък на птичи крила,

и пътища,

които водят далеко.

И на края поантата — логична и ярка:

Има безкрайни родни пространства,

обични другари,

свидни мечти.

И малко място,

две крачки място,

на което ги защити.

Последните два стиха като че пресичат полета на чувството, но в тях се чува звънът на стомана — железното острие на волята — чисто и светло. Така се стреми към свободата комунистът. В този непрекъснат и ярък стремеж към свободата, но не сама

за себе си, а свободата, която би позволила на бореца да продължи борбата, се крие както драматизъмът, така и сдържан, но вълнуващ лиризмът. Това щастливо съчетание на напрегнат драматизъм с нежни вълнения също е достойнство на сполучливите стихове в книгата.

Обрисувал мрачния ужас на фашистките затвори, предал своите вълнения и най-вече своята непоколебима воля за борба и победа, поетът съумява да дойде до значителни обобщения. И това като че е неговата главна цел: чрез личните преживявания и душевни трепети да покаже драматизма на едно тежко време, да покаже величието на антифашистката борба. И затова в най-хубавите си стихове той успява да ни накара не само да се развълнуваме, но и да ни покаже значителни картини от тогавашната действителност, да събуди нашата размисъл, да събуди също така и нашата борческа воля.

Другарят ми завинаги мълчи
на мокрия цимент с ръце прострени.
Той предпочел да падне по очи,
отколкото да падне на колени.

Именно при тези обобщения най-ясно личи оригиналната и често дълбока мисъл на поета. И ние още веднъж разбираме, че целта на поезията не е единствено да ни развълнува, че тя има по-значителни и трайни задачи.

*

Започваме с първите стихове на Георги Джагаров, защото хубавата част от тях са намерили място и в новата му стихосбирка, в цикъла „Сърце зад решетката“. И защото основният им тон, основният мотив звучи почти във всички сполучливи стихове на поета, дори и в най-интимните. И това е едно от достойнствата на книгата. Г. Джагаров е поет със свой натюрел, със своя физиономия, която успява да запази и при най-голямото разнообразие и богатство на мотивите. Твърде често поети, които са ни изглеждали, че са с подчертан и обособен характер, когато съберат множество и разнородни стихове в една стихосбирка, стават или еднообразни и еднозвучни, или губят своя натюрел, разпръскват го в многообразието на творчеството си. При Джагаров не е така. Ние познаваме, различаваме лика на бореца във всяка от сполучливите му песни. Един мъжествен млад човек тъжи, люби, радва се, скърби, почива в хладната гора, мечтае. И бойното, енергичното, войнишкото в тази мъжествена лирика не се губи. Дори когато в „Мигове“ поетът пее на своята любима песента си за ширналите се полета, за

безкрайния простор, за младата любов, читателите чувствуват, че това е любовта на същия онзи младеж, който е изпял своите сурови стихове зад решетките на фашистките затвори.

Или когато поетът разказва за така поетичния си „Сън“, в който вижда своето бъдещо дете, пак се разпознават същите мъжествени тнове, същите стоманени отблясъци на волята, които са ни познати от първите му стихове.

Интимната лирика на Георги Джагаров в своята хубава част не е откъсната от нашето героично време. В неговите сполучливи стихове веднага се долавя бурното дихание на епохата. Ние виждаме как могат да се пишат стихове за младостта, за любовта, за миналото, стихове, изплетени от безплътната тъкан на спомените и мечтите и пак тези стихове да не бъдат откъснати от действителността. Виждаме и колко неправилно, колко догматично е това разделяне на поезията на политическа и интимна или на временна и вечна. Само бездарни поети могат да пишат стихове специално политически и специално лирически. И само схоластици-критици биха могли така произволно да разсичат живото тяло на нашата поезия.

Когато поетът има своя творческа физиономия, когато той има ярко очертана творческа индивидуалност, той ще може да направи и най-остро политическите стихове лирически и обратно — и най-интимните си стихове ще съумее да насити с трепетна и целенасочена политическа мисъл.

Георги Джагаров не е писал стихове за дати, юбилеи и празници, не е издавал стихосбирка след стихосбирка за личности, а след това пък не е писал ямбически новели или екстравагантни бели стихове, не се е люшкарал от схема към схема, не е бил конюнктурен поет и тъкмо заради това той е партиен поет, свързан с епохата и нейния устрем към бъдещето.

И така е с всеки творец, който има своя поетична същност, своя изявена творческа индивидуалност, който обича и цени своето изкуство повече от интересите си за лично добруване.

Когато поетът се движи не по повърхността на политическите събития, когато прониква в самата същност на нашето време, в неговия дух и най-важното, когато това време с неговите идеали лежи в сърцето на поета, тогава той ще може да насити и най-интимните си стихове с животрептящия ритъм на това време. И обратното — когато пише най-конкретните, най-актуалните стихове, той ще може така да ги озари с топлината на своите чувства, че да им придаде трайност и непосредственост.

Има и други такива творци в нашата поезия. Аз бих желал да спомена за стихосбирката „Дълг“ на Павел Матев. Въпреки коренната разлика в натюрела на тези млади поети, те си приличат по своята мъжественост, по своето съзнание за дълга си към нашето героично време. Ако е нужно да се споменат и други имена на поети, които творят по същия начин, ние ще видим, че те са най-добрите и най-талантливите.

Трябва един път завинаги да се прекрати изкуственото деление на поезията ни. Трябва и поетите да разберат, че не е достойнство да се тича от схема на схема, че тъкмо това показва тяхната немощ, липсата на богата душевност, липсата на ярко очертана творческа индивидуалност.

*

Казахме, че основното в лириката на Георги Джагаров, това са мъжествените борчески тонове, търсещата мисъл и благородната прикътаност на чувствата при тяхната изява. Интересно е да се види как се проявяват тези качества в най-нежните, най-интимните негови стихове. Да вземем например стихотворението „Гора“. Ние веднага си припомняме за стройните строфи, сякаш стройните стволи на дърветата в Димчовата гора. И двамата поети идват тук, за да си отдъхнат, но поетът на нашето време е борец. Той идва в пазвите на гората след като се е уморил от борбата, от нейната грубост, от нейното непрекъснато напрежение:

Да не сънувам всяка нощ
полета с буренясаи пшеници,
размътени реки и вятър лош
и паднали сред пътя птици.

Да не сънувам зли сърца
и викове и сгънати колени,
присвити устни и навъсени лица,
и погледи студени. . .

Ето тук пак се появява образът на „сгънатите колене“. Ние познаваме вече този образ от стиховете за мъжественото държание на борците в затворите и няколко пъти ще го срещнем именно в интимните стихове на поета. И сега той се ужасява от хората, които „прегъват коленете си“, а не гледат смело и дръзко живота право в очите, както пее големият му учител Вапцаров.

И не случайно това стихотворение завършва:

Зори, зора!

Грей, младо слънце!

Аз глава навеждам
и слушам как шуми вековната гора
като разлистена надежда!

В гората поетът вижда зората, надеждата се „разлистя“, той събира сили, за да продължи своя борчески път. В това стихотворение не личи „смут“ и „объркване“, както самият автор вярва и затова съвсем излишно е посвещението на неговото стихотворение „Отговор“ (което между другото звучи и маниерно).

За своя син и за своето семейство поетът е написал няколко вълнуващи стихотворения. Тук той би могъл да се плъзне по евтино разнежване, по еснафско сантименталничене. Но и в този случай мъжествените тонове не заглъхват. Да вземем едно от най-интимните стихотворения в цикъла: „Ела, роди се!“ (на което, за жалост, краят не е твърде сполучлив):

Ела, роди се, и донеси ми
в писана люлка моето детство,
плача на мама, сладката песен
на славеите в белите вишни.
Нека отново да се търкулне
медена питка пред нозете ми,
да ме помамят светли пътища,
неизходени, неизплакани. . .

Естествено и много човешко е бащата да вярва, че синът ще постигне това, в което той не е успял. В разкриващия се живот на сина той вижда въплътени най-хубавите си неосъществени блянове, своята младост. В едно обръщение към неродения син, бащата ще излее цялата своя душа. Но ето какво казва този поет-баща на своя още нероден младенец:

И планината да ми зашушне
с гласа на тия, дете паднаха
по рътлините, дете изгниха
в мокрите ниви, из ракиака.

Поетът иска неговият син да живее по същия начин, както бащата. А и бащата ако трябва да изживее повторно живота си, не би искал по-хубав дял от това, което е било — да слее своята младост с кръвта на тия „дете паднаха по рътлините“.

И навсякъде, във всяко хубаво стихотворение ще се дочуе този основен мотив на борбата, който като мотивът в някаква симфония, прозвучава в различни вариации, но в основата си остава единен и неизменен.

Суровостта, мъжествеността на поета не ни изглежда като изкуствено положение, като поза, а извира от цялата негова същност и затова естествено и непринудено струи и в най-личните, най-съкровени

стихотворения. Да вземем например „Завръщане“.

Поетът отново се завръща в родните балкани, в родното село. Отново се пробуждат милите спомени, свързани с детството. Но ето какви са тези спомени:

Защо съм сам? Сърцето като свещ
трепти при всеки звук и аз съм сякаш
пак оня, непокорния младеж,
дошъл тук партизаните да чака.

Но няма никой. В братски гроб сега
почиват те — герои комунисти —
и упокойно хладната трева
над тях изцежда сълзите си чисти.

Когато миналото на поета е изпълнено с борба, когато тази борба е втъкана в самата негова същност, не може по друг начин да мисли, да се радва, да се любува на красивата природа. Природата в стиховете на Джагаров е оцветена с неговите спомени, мисли, мечти. Той предпочита да рисува не спокойни, тихи, идилични картини, а буря, ветрове, борещи се с ветровете птици, огънати клони, разлюлени треви. Гората на Георги Джагаров знае да пее хайдушка песен.

И затова същото стихотворение „Завръщане“ завършва с една такава природна картина:

И аз мълча. Заспалите гори
са още по-таинствени и тъмни
небето побелява и зори.
Звездите гаснат. Скоро ще се съмне...

„Скоро ще се съмне“ е емоционално свързано с целия пейзаж, с бодрите, радостни чувства на поета. Той е нарисувал картината на спящите партизани, показал е техния гроб, „над който се изцеждат сълзите на тревата“. Без да говори, без да прави бодри декларации или да търси поанта, с която да ни изненада, чрез тази картина на съмването, поетът е показал, че делото, за което са се борили партизаните, е безсмъртно, че то тържествува, както зората, победоносна и красива, идва да смени дългата нощ.

Едно от най-хубавите стихотворения в стихосбирката особено в първата му част е „Родина“. Поетът често говори за родината. Той се е борил за нея и затова знае да я обича, да я обича не абстрактно, отвлечено или декларативно, а със сърцето си, с цялото си пламенно минало и с цялата си пламенна вяра в бъдещето. И затова той е намерил силни и същевременно самобитни, оригинални образи, ярки, изпълнени с чувство думи:

През поля,
през гори,
през скалисти бърда
колко пътища съм извървял!

Зарад него съм пил от копито вода,
ял съм хлебец по-клизав от кал.

С притъмнели очи,
с отмалели гърди
до зори съм лежал на пръстта,
а над мене под вечните сини звезди
като куче е вила смъртта.

От значителността на изживяванията на псета, свързани с цялата негова жизнена същност, естествено се идва до значителния образ и до значителното обобщение. И не случайно вътрешният патос на борбата намира начин да се изяви, да оживи нежните фибри на спомените, мечтите и волята на поета.

★

В тази плоскост би трябвало да търсим и слабостите в лириката на Георги Джагаров. Там където поетът в стремежа си да бъде непременно лиричен се откъсва от своята борческа същност, изменя на своя творчески натюрел, там в най-честите случаи се получават изкуствено разнежени или патетични, нестоплени от кръвта на чувствата стихове. Да вземем например стихотворението „Нощ“. То е интересно като замисъл, но тревогата на бащата от неспокойния сън на сина не е достатъчна, за да придаде онази интимна лирична нежност, която е необходима за това стихотворение. Чувството тук е твърде повърхностно и затова то не може да прозвучи като нежна, но разтревожена люлчина песен.

Поетът е изменил на своята същност, на онези чувства, които са движили досега перото му и неговия творчески замисъл не се е осъществил в сполучлива творба.

В такива случаи дори когато рисува природни картини, той пак не успява да създаде топли, искрени стихове. Да си припомним стихотворението „В края на есента“. Това е хубаво нарисувана есенна картина, но твърде суха, твърде безжизнена.

Или вижте колко наивни в лошия смисъл са тези стихове:

Пролет е вече: тревата никне
под всяка преспа шуми поточе;
из кошарите агънца бляят...
И аз те викам: Ела, роди се!

Поетът Георги Джагаров трябва да разбере, че винаги когато се откъсва от своята творческа същност, той ще претърпява несупех. Неговата сфера са бойките, силни образи, мъжествените чувства, вълненията на смелия човек, на когото не са чужди, разбира се, и най-интимните преживявания.

Казахме, че друга характерна особеност на лириката на Г. Джагаров, това е пестеливостта при изявата на чувствата. Той не е поет, който лесно се трогва и бързо,

ефектно реагира на своите изживявания. Неговите чувства трябва да узреят в душата му, да се свържат със значителната мисъл и едва тогава да потърсят форми за външна изява. И затова когато поетът не е достатъчно изживял поетичната тема, не е намерил значителната мисъл и значителното обобщение, в стиховете му зазвучава барабанният бой на риториката:

Аз дойдох за да расна
с планината висока,
да рева с доловете,
да бълбукам с потока;
аз дойдох за да шушна
с папратта и тревата,
да тъмнея с мъглите
и да светя с росата.

Аз дойдох за да поря
с бяла мачта простора
на морета далечни,
да достигам орлите,
върховете, звездите
и загадките вечни.

Тук виждаме, че всеки стих е декларация, че вътрешната връзка между отделните стихове често се разкъсва, че стихотворението е твърде дълго, разлято.

Все във връзка с горните слабости е и оригиналниченето на автора, което също така се забелязва в някои стихове. Георги Джагаров е поет, който има ясното съзнание, че всяко значително произведение на изкуството идва да каже нещо ново, че то е откритие. И затова поетът се стреми да намира нови форми за израз, нови оригинални сравнения и образи, нови мисли. И често пъти, и то тъкмо в риторичните и многословни стихове, поетът тръгва по обратния път. Той се интересува как помалко да прилича на своите предходници, а не да се помъчи да намери такива средства, чрез които изчерпателно и пълно да разкрие своя творчески замисъл. И затова именно в стиховете му можем да срещнем образи и сравнения, дошли по външен път, не родени от бликналото чувство. Такава е например поантата на стихотворението „Раздяла“:

Толкоз пътища бели,
само пътя към тебе
е черен.

Един дълбоко разтревожен и покрусен от раздялата млад човек никога не би си служил с такива ефектни и търсени сравнения. А образът на двете очи като „но-

жове“, които нанасят рани, е твърде банален.

В стихотворението „Сега е друго“ се забелязва оригиналничене в търсене на темата. Ето защо стихотворението е неизживяно и следователно несполучливо. Да пишеш така повърхностно стихове за един от най-дълбоките литературни образи и за един от неговите най-дълбоки и страшни монолози, действително е твърде голяма смелост, която се е родила пак от стремежа да се каже нещо оригинално.

Оригиналниченето е също схематизъм и то от най-опасните му видове, ето защо младият поет трябва особено много да се пази от него.

Накрая бих искал да се спра на една слабост, различна от горните, която се поражда вече от трудния метод за създаване на стихове, който авторът си е избрал. Тази крайна пестеливост на израза, тази съдържаност на чувствата изисква винаги голям лиричен заряд. Защото всеки момент съдържаността може да премине към изсушаване. Бавната, упорита и непрекъснатата обработка на стиха, търсенето на най-вярната и дълбока мисъл, често могат да се откъснат от живото чувство. Такова е например стихотворението „В края на есента“.

Бих желал да говоря и за изразните средства на поета, за стремежа му да намери нова форма, която да отговаря както на новото съдържание на стихотворенията, така и на новото време, в което живеем, но това ще бъде сигурно обект на друга статия.

Авторът е избрал труден път за създаване на своите стихове. Но именно това подчертава колко честно и добросъвестно се отнася той към своите творчески задачи. Колко далече е от диренето на евтини ефекти, на повърхностна чувствителност, на лесни успехи. Какви големи задачи си поставя той като художник.

И затова неговата втора стихосбирка се явява значителен факт в нашата поезия. Тя може да се хареса или да не хареса, да се похвали или отрече, но не може да се отмени незабелязано. А това показва че е рожба на поет с рязка и ярко очертана творческа физиономия.

ЕФРЕМ КАРАНФИЛОВ

ПРИНОС В ИЗУЧАВАНЕТО НА СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ¹

В предговора към книгата си „Стоян Михайловски. Баснописец и сатирик“, излязла в края на 1956 г., Ангел Тодоров пояснява, че „... замислена по основа като биографична“ тя придобила литературно-критически характер, тъй като в нея се стигнало до произведенията на писателя. Получило се художествена публицистика — „симбиоза“ — съчетание на художествено описание (разказ) с анализ (теория). Тези обяснения и уговорки, това своеобразие изобщо на книгата, не могат да не се вземат предвид при нейната оценка. На нея трябва да се погледне не само като на пръв опит на Ангел Тодоров, но и като на един от редките опити в нашата литература за осъществяване на такава „симбиоза“. Предварително може да се каже, че този опит в общи линии е сполучлив.

„Разказът“ (художественото описание, биографичният материал), така както го намираме главно в първите глави, се чете увлекателно. Макар и не особено богат, тъй като е събиран при крайно трудни условия, биографичният материал освежава изложението. Разказани са някои нови факти и случки. Като резултат от тази полубелетристична част на книгата по-релефно изпъкват епохата и главно образът на големия поет-сатирик. Задържат вниманието описанията на училищните години на поета, на живота му в лицей, във Франция, Русе, София. . . Оживява образът на младия и самотен, бодро стъпващ по калдъръмените улици на Поленин (Дойран) учител, на мрачния, пессимистично настроен и съсредоточен студент в библиотеката на Екс ан прованс, на негодуващия и смело борещ се срещу кариеристите още в първите години от Освобождението юрист. . . Интересни са и случките, в които се разказва за връзките и отношенията на поета към българските писатели в онова време. Горд и непреклонен, Михайловски отстоява мъжествено отначало всички несподоби и огорчения, живеейки с най-чист житейски идеализъм и със съзнание за благородната обществена мисия на писателя. . .

Почти прекъснал в трета и четвърта глава белетристичния „елемент“, в края на книгата (пета глава „Заник“) Ангел Тодоров подновява разказа за Михайловски, но вече за стария, оттеглил се от активна обществена и литературна дейност поет, за неговите искрени и дълбоки чувства към

обаятелната и културна францужойка Маргарита Ламбрам, в дома на която се събира цветът на българската интелигенция в годините преди Балканската война. В тези глави и при тези случаи Ангел Тодоров използва чисто белетристични похвати — диалог, сцени, при които съпоставя и сблъсква отделни лица, художествено описание и т. н. И с това прави изложението разнообразно и увлекателно. Заслуга тук има и яснотата на мисълта, точността на израза и езика.

Не всички сцени и реплики обаче са еднакво убедителни и „достоверни“ — в съгласие с психологията на поета и с действителната историческа обстановка. Трудно може да се приеме например, че Михайловски е водил такъв разговор с Йоаким Груев за първото чествуване на Кирил и Методи, какъвто е описан в книгата и особено спорен е начинът, по който е предадено решението на поета да напише песен за чествуването (стр. 47,48); или пък инсценираният разговор с Вела Благоева (стр. 93, 94) и др. Среца се и неестествено свързване на разказ с анализ, на повествование с художествен разбор. Не се е отдало на автора да избегне и пресдолее двустилието. Още в началото на книгата се заговорва за годината, в която се родил Михайловски, за намръщения му баща или дядо. След това обаче този момент се изоставя и започват цитати за състоянието на гр. Елена. Би могло да се пожелае разказаните епизоди, инсценираните разговори да се използват по-добре за изясняване началото на творческите интереси и прояви на поета или като потик за създаване на едни или други произведения.

От най-голямо значение за книгата е „теорията“, „анализът“, оценката, която се дава на творческото дело на Стоян Михайловски. Ангел Тодоров се спира на отделните произведения хронологически, като проследява живота и целия идейно-творчески път на поета. Характерът на книгата оправдава такова разглеждане. Следвайки живота на писателя и обществената му дейност, Ангел Тодоров последователно съобщава някои интересни данни за възникването на отделни творби, за първите им публикации, редакции, в отделни случаи и за обществено-литературното им въздействие и т. н. Този фактологически коментар е несъмнена заслуга на А. Тодоров. Анализите, разсъжденията и изводите по-нататък са насочени към това — да се покаже силата на голе-

¹ Унгел Тодоров, Стоян Михайловски. Баснописец и сатирик, изд. Български писател, 1956.